

Szepesi Attila

Egy furcsa szerzet, a költő, fantaszta, nyelvtudós és vagabund Kalmár György Kármel-hegyi utazása 1755-ben

Weöres Sándor irányította rá a figyelmet a Tapolcafőn született költőre, korának világszerte ismert és elismert nyelvtudósára, Kalmár Györgyre. A *Három veréb hat szemmel* című, múltunk elsüllyedt kincsei közt tallózó antológia egyik nagy felfedezettje ez a furcsa szerzet, akit az ezredvégi poéta méltán hasonlít az angol látomásos költőhöz-festőhöz, William Blake-hez és a zsenialitás meg az örület határmezsgyéjén alkotó Csontváryhoz.

Kalmár valóban zseniális örült volt. Angliában, Hollandiában, Svájcban tanult, beutazta a fél világot – nincstelen csavargóként –, járt Észak-Afrikában, a Kaukázusban, a Szentföldön; a magyar nyelv rokonságát kereste, továbbá bizonyos „egyetemes ősnyelvet”. Latinul írott szakmunkái külföldön jelentek meg, és hírt-nevet hoztak a szerzőnek, ám – ahogy ez lenni szokott – idehaza csak a hóborz fantasztát látták benne. Kazinczy Ferenc borzadással vegyes ámulattal így ír véletlen találkozásukról: „Szeptember 4-én kijövénk az Universitas Bibliothecájából, s amint az udvari kápolna szögénél az utcára fordulánk, egy figura tűnik szemünk elébe, melyet elülről, hátulról, oldalt elrémült álmélkodással néze minden, aki elől talál vagy mellette elment. Az ismeretlen nem látszék tudni, hogy rajta csodálkoznak. Magába süllyedve folytatá csöszögéseit; minden tizedik lépésre megállott, kivona zsebéből valami nyomtatványt, egy-két sort megolvasa, papirosát visszadugá zsebjébe, s ment... Nadrágja, nem plundrija, sötétkék, a legdurvább

posztóból, s falusi kántor szabása. Nyakán zsebkendője ismét kék, de fehér csíkokkal és pettyekkel, csizmája májbőr s vásári. De kabátja barackvirágba csapó violaszín tafotából, egy sor gombbal, melyet a külföld kanonokjai viselnek, fején sokfürtű kerek paróka, foltosan behintve liszttel, s hónja alatt három nagy szőrkalap. Koponyájától messzire állott el parókája; jele, hogy azt, mint a selyemkabátot is, zsbívásáron vette... Feje kiaszott, arca szederjes, ellepve pattanásokkal, melyekről itt-ott már hulladozék a var, némelyike veresedni még csak kezdte...”

A jó ízlésű, de minden furcsaságra is fogékony Kazinczynak fel kellett tűnjön ez a tarkabarka „őshobó”, megjegyzi ugyanakkor róla, hogy egyik-másik versét bár ismeri, nemigen érti.

Kalmár György életéről keveset tudunk. A halála éve is ismeretlen. Amikor Landerer Pozsonyban kiadja művét, a *Prodromus idiomaticus* (Nyelvészeti előhírnök), a szerző „egy kerti nyaralóban töltötte a telet, fázva, koplalva s nyakig ülve a szalma közt, s úgy dolgozá verseit, reszketve minden tetemiben a hideg alatt. Ázsiában utazván, ecetet, olajat, sőt horda magánál, s így valahol a mezőn megszálla, készen lelé ebédjét, vacsoráját.”

Költészetét valami furcsa – szintén Csontváryra emlékeztető – gigantomania jellemzi. Az ábécé minden betűjére 5000 soros hexameteres eposzt tervezett, de csak az a betűvel készült el, illetve annak *Post Scriptum*ával, melyből az alábbi Kármel-hegyi

utazás is való. Versében a magyar, a hun, a szkíta és az avar nyelv egyeredetűségének bemutatását ígéri, ám mindenről beszél az elkészült részletben, csak erről nem. Mivel a magyar mellett említett másik három nyelv elveszett, nem tudható, a szerző mire alapozta terveit.

Milyen ez a költészet? Weöres Sándor írja: „Másképp kell olvasni, mint a szokásos könyveket: mert nem egyenletes, folyton forog-kavarog, nehéz követni ezt a kanyargó észjárást, sérült és ellentmondásos kifejezőmódot. Mintha vonaton ülnénk, ahol egyhangú döcögés után váratlanul szép táj, szakadékos hegy, erdős-gyümölcsös dombvidék következik, aztán egyforma homoksivatag, a legközelebbi meglepetésig... Mint látható: Kalmár György hosszú danteszk költeménye igen gazdag anyag. Sok nagy kultúra büszke volna rá, mi pedig hevertetjük.”

Weöres buzgólkodása nyomán 1976-ban megjelent a *Post Scriptum – Kalmár György utazásai* címen –, igaz, csak egy boltokba nem kerülő, csinos füzetke formájában. A szerző osztogatta szét ezeket barátai-ismerősei közt, magam is így jutottam hoz-

zá. 1993-ban aztán a Pátria Kiadó közzétette 1000 példányban a teljes *Summát*, ám a könyv észrevétlenül maradt.

Sajnos Kalmár György nem dolgozta fel szisztematikusan úti élményeit. Itt-ott kitér rájuk, ha a hexameter-kígyók kunkorgása éppen úgy hozza. Ily módon veti papírra Kármel-hegyi látogatásának eseményeit és viszontagságait is. A részlet, bár nem könnyű olvasmány, izgalmas és eleven. Korabeli életképek sorozata. Bennük a szerző elmondja, hogyan kerül a hegyre, hogyan fülelik le – jó pénz reményében – a török martalócok, hogyan vetik tömlőcbe, s onnan végül hogyan szabadítják ki a karmelita szerzetesek. Kalmárt a törökök gazdag csefudnak (zsidónak) hiszik, s mivel – buzgó református lévén – nem hajlandó keresztet vetni, pénze pedig nincs, hogy a „védelemért” fizessen, bebörtönzik. A számtalan nyelvi, kifejezésbeli és ortográfiai furcsaságot tartalmazó verset megpróbáltam a lehetőség szerint a mai olvasó szokásaihoz igazítani, arra törekedve egyúttal, hogy eredeti ízei ne szenvedjenek csorbát. Íme:

*...Én magamon történt valamely dolog ötven-ötödben:
el-kibeszéllem, erősítő példának okáért.
Útazván Új-Róma felé vissza, a hajóba,
így vala tetszésem, bé-hágtam Ptólemaisnál.
Onnan először a Kármel-hegynek alája szeleztünk,
melly eik egy magyarországi mély-földnyire onnét,
itt van az említett rév-partnak a réve telekként,
mert mihelyen a szeles ősszel hosszabbodik az éj,
nincsen a terhes hajóknak amott maradásuk a széltől.
A hegy alól öt nap múlván Ciprusra kikeltünk,
addiglan sem akartam ugyan otthagyni a kvártélyt,
mellyet az Ánglus Consulnál tartok vala ingyen,
de azalatt tetszőbb vala meg szemlélnem a Kármelt:
azt a szegét, aholott Illés buzgott vala hajdan.
E szeg iránt vagyon a bárkánk állása is éppen.
Minekelőtt pedig a hajónk Ciprusnak eredne
esthajnalban: a Kármel hegyére lovastak ebédre
hárman a Consulok, az Ánglus három fia egygyütt,
és valamely kalmárok; ebédre-valót ada mindent,
húst is az Ánglus, amellyet a Kármel-béli barátok
megkészítettek, noha ők nem bánnak a bússal.*

Ők mivelünk ettek, de a húsfélét odahagyták,
mint őnálok azon szerzetbeli régula tartja.

Ennek a szerzetnek vala a nagy klastroma hajdan
fenn a hegy tetején; azután ideig a tövében
volt valamely épülete az útfélen a partnál.
Ottan a tolvajlóknak igen útjukba esének
a remeték: végtére a hegyoldalba szorúltak.
Ott a közép-tájon is elégszer rajtok ütének,
és megfosztva-kötözve hagyák a tolvajok őket,
nagy sanyarú kínzással előkérvén, amijek volt.

Azt a lyukat, mellyben minden nap szoktanak enni
a remeték, Illés barlangjának hiszik eddig.
Nincs csak egy oldala, melly épült ember keze által;
megvan a többi, a boltja ugyan vájkálva kevésé.
Jó alacsony menyezete vagyon, a tetőmmel elértem,
hajtottam néhol nyakamat, s görbültem alatta.
Jó szoros is, az egynéhány vendég teleülte;
a két oldala hátunknak vala támasza; s a tál
csak nehezen fért háta megett el a többi evőknek.
Egyik vége ugyan szélesb, de a másikat éppen
fektemmel mértem vala a három közép-éjjel,
a két szögleteit a két végemmel elérvén.

Ugyanazon három napig ott tengettem: ebéden
volt leves, és egyyecoke tojás, s eceteske pohár bor;
úgy vacsorán is elég vala ez mértékem a fokban.
Mert azelőtt vendégségem vala Ptólemaisban
szint' három hetekig, minden nap ebédben, ugy estve,
melly okon is könnyen túrbettem a kármeli kóstit,
nem lehetett szoknom mindjárt a halhoz, olajhoz.

Egyik okát e kevés ételnek majd kitalálták
a remeték, mondván: ha talán példázok előttük?
Eztet én elmellőzöm, a többit mind kijelentem,
ez vala főbb oka: hogy az üres gyomromnak a tengert
könnyebb túrni, midőn a hajó hánykódik a habtól.

Már eleget járék a hegyen, lakozám is az Űrben,
most megyek a feltett célomra: leballagok onnét.
Éppen rossz órában esett lemenésem a hegyről.

Jó közel a barlanghoz a rév ügyébe van éppen
egy község vagy falu. Oda jutván, járok a parton
s várakozom a legények után, hogy visszaevezzek
csónakkal a hajóhoz, ugyan ott hálni akarván.
Addig járkálok, jön egyszer a Kádi előmbe,
ketten vagy hárman mások voltak vele együtt;

*s kérdi, ki és mi vagyok, s ha valék-é az hegyen ott fenn?
Mondom: igen. Ő pedig gáfárt kér tőlem azonnal:
adja okát is ugyan, mondván, őrzetnek okáért.
Én pedig azt felelém: báron helye volt is ez oknak
ennek előtte, mivel már többé tolvajok itten
nincsenek, lám a Ptólemaüs praefectusa őket
elhajtotta, a Jordánon túl kergeti most is:
a gáfár-fizetésre azért nincs semmi ok immár.
Még afelől szükség nekik vigyázniuk, így szól:
s tőlem a gáfárját kérvén kívánja erősen.*

*Én azelőtt mástól kitanúltam rendit e jussnak
s tudtam jól a szokást, kinek és mit kell vala adni,
hogyha nem maradt a falúban, a hegyre pihelvén.
Kértem azért a galád Kádítól, hogy mennyi a gáfár?
Néz a ruhámra, szemembe; felel: harminc para, nem több.
(Melly a mi pénzünkön három Márjást teszen éppen.)*

*Én, a legények előtt kezdek vetekedni övéle:
Nem vagyok én kalmár, ki kereskedném s nyerekedném,
nem vagyok olyan uracska, aki szolgálva utaznék,
sem gazdája hajónak, azért tőlem ne kövesse.
Húsz para a kormányosnak gáfárja, ugy annak,
aki a gazdának mindenről számot ad írva;
nincs nekem a kormány, sem az olyan penna kezemben,
így se nyerek, köteles se vagyok, hogy húszat is adjak.
Ám a vitorlások tizet adnak, jól tudom azt is,
én pedig annyival is nem tartozom, egybe kimondom;
mindazonáltal ajándékból, kávéra s egyébre
annyi parát nemigen sajnállok tőletek én ám.
Aprópénzt a legényektől kérek s odanyújtom.
Elveszi. Őszve-beszél mindjárt a többivel. Ismét
énhozzám fordul: nem elég, azt mondja, mit adtam,
tégyek ahoz húszat még, hogy harmincra kiteljen,
mert a ruhámnak a rangja magával hozza bizonynyal.
A pénzt visszaveszem, mert nyújtja a barna kezével,
s mentegetem magamat; s azalatt nézelli a lábam:
látván a papucsom s a botos kapcám feketének,
mondja: sídó vagyok én, jele a lábam-beli annak.*

*Én állítom előtte keresztyén létem erősen.
Ami időn csefudozna tovább is, mondom őnéki:
sárgát is viselek s tartok, tudják e legények;
ha néktek tetszik, kibozom mindjárt a hajóból.
Kérdi: miért viselem hát e feketét, s nem a sárgát?
Én felelem: szeretem tisztácskán tartani aztat.*

*Ő afelől állítja: sűdő vagyok, és a barácsot
(mint törökül mondják az adót) kívánja, megadjam.
Én felelem: Még egy ákcsát sem adok neked, elbídd,
nembogy egy aranyat, mert én nem tartozom azzal,
s nem vagyok én a Szultántoknak alatta-valója.
Mondja: akármellyik országból légyek akárcsak,
szükség úgy, valamint a többi csefudnak, adóznom.
Ami időn a keresztyéniséggel magam attól
mentetetem bátran; kívánja: magamra keresztet
vessek, amint szokták egyebek, hogy higgye el osztán.
Nem vetek én, felelem, nincsen efféle szokásom.
Még efelett mondom: hiszek egy Krisztusban egyébbel,
aki, mikor s aholott s mi okon tetszik, maga önként
a maga orcáját s mellét megjegyzi keresztel,
de soha nem szoktam magamat megjegyzeni azzal.
Annyival inkább is az előbbeni vélekedésben
mind megerősödnek s rajtam vagynak a barácsért...
Nem elég e mentségem. Harácsolják az aranykát;
nincsen aki tőlem harácsolhassa, kimondom,
ők pedig e hármat tészik fel azonnal előmbe:
hogy a keresztel, avagy bizonyossággal elhítessem
vélők a dolgom, avagy megharácsolják nekik egybe.
Egyiknek se teszek, felelem, eleget, hanem ám ti,
mint mondám, aszerint cselekedjete! Ím ez a válasz!
Majd berekesztnek azért, ezzel fenyegetnek a barnák,
eggyiket a három közzül tőlem kizsarolják!
Semmire én magamat nem ajánlom, mondom önékik.
Bézárnak menten, lakatot vetvén a reteszre...
Gyermek, öreg jöttön jött s nézi a foglyot a résen.
A rossz óra folyik, de még nem telt ki egészen:
a remeték mind a ketten sétálni lejönnek
(másszor ugyan többen, beten is remetéznek elégszer)
s kérdetvén, a sűdő nem volt-é náluk e dél-est,
nem csefud, ezt mondják, hanem ilyen forma keresztyén.
Az ő bizonyosságokra azért kieresztetem egybe.
A kávára-valót vissza-kérték a galádok...*

Itt erkölcsprédikációba csapnak át Kalmár hexamerei. A két jámbor remetének is elmondja, miért nem volt hajlandó keresztet vetni. A remeték előbb győzködik, aztán – nyilván belátva, hogy hiába – útjára bocsátják. A furcsa vers pedig újabb kanyarulatot vesz, mindenféle kórságról, kertekről

és romvárosokról tudósít, de azt nem árulja el, merre vette útját Kalmár a Kármel-hegyi baljós kaland végeztével. Csak sejtjük az „Új-Róma” utalásból (a vers elején), hogy Konstantinápoly felé hajózott tovább.